

РЕЦЕНЗИЯ

От доц. д-р Чавдар Христов, Софийски университет „Св. Климент Охридски” - Факултет по журналистика и масови комуникации, на дисертационен труд на Мариян Димитров Томов *„Нови форми: виртуално семейство и онлайн протестни движения. Съвременни процеси и семейни трансформации”* за присъждане на образователна и научна степен „доктор“ по научна специалност „Журналистика (Връзки с обществеността)”, професионално направление 3.5, „Обществени комуникации и информационни науки”, с научен ръководител проф. дфн Милко Петров.

Актуалност на темата:

Актуалността на избраната изследователска тема *„Нови форми: виртуално семейство и онлайн протестни движения. Съвременни процеси и семейни трансформации”* не подлежи на съмнение. Тя се аргументира от няколко фактора, които оказват сериозно влияние върху структурата на българското общество, в частност върху структурата на българското семейство – процесите на глобализация, квантов скок в развитието на новите информационни и комуникационни технологии, социално-икономическата криза в България, продължила повече от две десетилетия с определено деструктивни последици, рефлексирани в масова миграция и мобилност на населението. Последното е факт, който засяга значителен брой български граждани.

Обем, източници и структура:

Обемът на дисертацията е 200 страници, от които 169 текст и 31 библиография и приложения.

Текстът е информационно наситен, отличава се с висока степен на аналитичност и аргументация, написан е на добър научен език. Изведения понятиен и терминологичен апарат е прецизно дефиниран, въведени са нови научни термини в превод, които не са открити в българската научна литература.

Особено внимание заслужават *използаните източници* в библиографската справка, която обхваща 35 заглавия на кирилица, 208 на латиница и 21 интернет адреса. Включените и анализирани научни трудове, най-вече от чуждестранни автори, са *напълно съвременни*, тъй като обхващат изследвания през последните две десетилетия в областта на демографските процеси, семейните трансформации, онлайн формите на общуване, протестните движения и др. Събирането и анализа на тази специализирана научна литература са очертали сериозен теоретичен фундамент, върху който докторантът е изградил своето изследване.

Дисертационния труд следва *класическата структура* от увод, три глави и заключение. Забелязва се определен *дисбаланс* между обема на първите две глави и третата, която е твърде кратка в сравнение.

Използваният *изследователски подход* е типично социологически, като отлично впечатление прави комбинирането на теоретични аргументи с данни от емпирични социологически изследвания, подкрепени нагледно с множество авторови или от други източници схеми и таблици.

Използваните методи са анализ на научна литература по изследваните проблеми, дълбочинни интервюта и съдържателен анализ на множество коментари в социалната мрежа Фейсбук, довели до определено добър резултат.

Съдържание:

Първата глава е преимуществено теоретична. Тя *проследява социално-демографските процеси и структурните трансформации в*

традиционното семейство, върху основата на актуални научни и емпирични изследвания. Сравнителният анализ между промените в европейското и българското общество, засягащи структурата на традиционното семейство изявява аналогични проблеми. Тези проблеми са разгледани *последователно и във взаимовръзка*: простото възпроизводство на населението, продължителността на живота, бракове и разводи, промяна на ценностната рамка и процесите на еманципация, отложения фертилитет, ролята на образованието, стратификацията и културните различия, външната и вътрешна миграция, „голямата екскурзия”. Изведените променливи в тяхната взаимозависимост аргументират трансформацията на традиционното семейство в множество алтернативни форми на семейни отношения. Като следствие са разгледани множество подобни форми, включително и на български пример, но е поставен *акцент върху тези, които живеят разделени заедно*. Именно тук е намерена аргументацията (комуникация и дистанция), за да бъде *формулирана нова алтернативна форма на семейни отношения – виртуалното семейство*. Дадена е точна дефиниция на „виртуално семейство”. В края са направени коректни изводи.

Във втората глава са *подложени на анализ характеристиките на комуникацията от дистанция между членовете на виртуалното семейство*. Потърсен е емпиричен път за доказване на теоретичната формулировка „виртуално семейство”. За целта са конкретизирани насоките на анализа и необходимата методология, включваща дълбочинни, лични интервюта с 50 респондента (опосредена извадка). Изработена е *анкетна карта*, която отговоря напълно на изискванията за социологически изследвания от подобен тип. Необходимо е да се подчертае, че *за първи път у нас се прави подобно изследване*, което проследява взаимоотношенията между роднини, които се намират в България и тези, които живеят в чужбина. Фокусирано е върху *три групи, съставляващи виртуалното семейство*: интимни партньори, родители и

техните деца, братя и сестри, както и техни модификации. Въведени са необходимите ограничения и са взети предвид възможни корелации. В резултат са *изявени особености на комуникационния процес* като: причини за разделените семейства, зависимости между периода на разделение и честотата на комуникация, времето и дистанцията като фактори за емоционалната връзка между членовете на семейството, технологични и други проблеми на комуникацията, тематичния обмен на информация, емоционалната съпричастност, семейния ролеви статус, джендърни особености, избора на комуникационно средство, медийната грамотност, себевъзприятия като виртуално семейство. Резултатите от изведените променливи са аргументирани с цитати от респондентите, както и със съответни авторови графики. Направени са коректни обобщаващи изводи, които по емпиричен път подкрепят теоретичната рамка в предходната глава.

В третата глава е анализирана *ролята на социалните мрежи и на българското семейство в протестните движения*. Анализът е насочен към социалните мрежи като фактор за възникване на два актуални и в известна степен взаимосвързани социални феномена – виртуалното семейство и онлайн протестните движения. Използван е съдържателният и сравнителния анализ на конкретни страници във Фейсбук, обхващащи 684 коментара по повод протестите (февруари и юни/юли) през 2013 г. Формулирани са *изследователски въпроси*, съобразени с конкретни теоретични схващания за подобен тип изследвания. В резултат са *измерени и сравнени* в процентни съотношения честотата на коментарите в двата протеста, рамките за колективно действие, тематичните категории и тяхната честота, използваните информационни линкове, тяхната честота и вид, които в съвкупност описват подробно онлайн протестите. Изявено е *мотивационното въздействие* на коментарите в офлайн участие, в общността съпричастност и групова идентификация. Във връзка с изследователската тематика на предходните две глави е *изявена и ролята*

на българското семейство в протестните движения, мотивирана от нерадостната перспектива да живее разделено заедно. Интерес представляват резултатите от дълбочинните интервюта с лидерите на протестите (съгласно формулираните изследователски въпроси), в частност изненадата от силата на социалните мрежи за обществено единение, проводник на идеи и демократични ценности. Направени са съответни обобщения и изводи в края на главата.

Научни изводи:

Върху основата на извършеното изследване са формулирани поредица от изводи, които се отличават с концептуалност и много добро познаване на проблема:

- Българското общество, като част от европейската общност и традиция, следва глобалните процеси на трансформация, свързани със съответните демографски преходи;
- Семейните форми се развиват според социално-демографските промени и се преконфигурират. Традиционния семеен модел е заменен от най-различни алтернативни форми на семеен живот;
- Виртуалното семейство представлява алтернативна семейна форма, чийто членове живеят разделени заедно и общуват от дистанция чрез новите информационни и комуникационни технологии;
- Основните причини за разделение на българското семейство са работата и получаването на образование в друго населено място;
- Честотата и качеството на онлайн комуникацията са решаващи за съхраняването и поддържането на семейните отношения;
- Дистанцията и различният начин на живот на отделните членове на семейството, които живеят разделени заедно, водят до отчуждение;
- Най-масовия канал за комуникация е мобилният телефон, следван от Скайп и социалната мрежа Фейсбук;

- Комуникацията от дистанция е фактор, който поддържа семейните отношения, структура и емоционална близост;
- По-голямата част от респондентите не споделят представата за виртуално семейство, поради асоциативната връзка с несъществуващо, фиктивно семейство;
- Протестните действия на българските семейства са мотивирани от негативната перспектива да живеят разделени заедно.

Основни приноси:

- Изведена е нова алтернативна форма на семеен живот, дефинирана като „виртуално семейство”, основаваща се на миграционните процеси и форми на онлайн комуникация;
- За първи път са изследвани взаимоотношенията и комуникацията в български семейства, които живеят разделени заедно;
- Аналитично са описани и са сравнени социално-демографските процеси в Европа и България, както и съответните алтернативни форми на семеен живот.
- Събрана и анализирана е значителна по обем актуална научна литература по изследваната проблематика, въведени са в употреба нови термини в превод.
- Проследена е ролята и мотивите на българските семейства в протестните движения (онлайн и офлайн) през 2013 г.

Оценка на автореферата:

Автореферата отговоря на съдържанието на дисертационния труд и изявява най-важните му достижения.

Оценка на публикациите:

Дисертанта има три самостоятелни публикации по темата в научни онлайн издания, както и две в съавторство. Участвал е в международни форуми по изследваната проблематика в Словения, Финландия, Великобритания и Япония. Награждаван е за участието си в международен проект на ЕСREA, както и е носител на наградата на сп. Newmedia21.eu за млад учен.

Забележки, въпроси и препоръки:

Допуснат е определен дисбаланс в обема между първите две и третата глава.

В третата глава преимуществено е поставен акцент върху протестните движения за сметка на ролята на семейството в тях, която е логично следствие от изследваната проблематика в първата и втората глави.

В дълбочинните интервюта с лидерите на протестните движения не е включен въпрос за ролята на семейството в тях.

Въпросът ми е, как дисертанта смята да включи в научен оборот и дискусия изведената от него нова алтернативна форма на семеен живот, сполучливо дефинирана като „виртуално семейство”.

Основната ми препоръка е да продължи изследванията си в очертаното изследователско поле, както и да публикува резултатите си в отделна книга.

В заключение с убеденост може да се твърди, че Мариян Томов е прецизен изследовател, с високи теоретични знания и аналитични умения. Получените резултати от изследването се отличават с научна коректност и теоретична приложимост. Очертано е перспективно изследователско поле, което е необходимо да бъде продължено.

Предвид изложените основания препоръчвам на уважаемото жури да присъди образователната и научна степен „доктор” на Мариян Томов по научна специалност „Журналистика (Връзки с обществеността)”, професионално направление 3.5, „Обществени комуникации и информационни науки”, за което и ще гласувам убедено.

София,

Рецензент:

21.07.2013 г.

Доц. Д-р Чавдар Христов